

«INTELLEKT-XARITA» - FIZIKA VA ASTRONOMIYA BO'YICHA TALABALAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH VA FAOLLASHTIRISH VOSITASI SIFATIDA

G.E.Karlibaeva – *pedagogika fanlari doktori*

K.Embergenova – *assistent o'qituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: intellect-xarita, intellekt xarita tuzilmasi, talabalar, fizika, astronomiya.

Ключевые слова: интеллект-карта, структура интеллект-карты, студенты, физика, астрономия.

Key words: mind-map, structure of mind map, students, physics, astronomy.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ko'zda tutilgan masalalarni amalga oshirish maqsadida ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish, shuningdek, nazariya bilan amaliyotni bog'liq holda olib borish maqsadlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Talaba aynan amaliyot orqali mustaqil fikrlashga, izlanishga, mavzuga ijodiy yondashib tahlil etishga, xulosa chiqarishga, o'z-o'zini va guruhni baholashga o'rganadi. Bu jarayonda pedagogdan yuksak kasbiy mahorat va salohiyat talab qilinadi [1].

XXI asr - ulkan ma'lumotlar oqimi va doimiy ravishda o'zgarib turadigan axborot muhitida insonni hayotga moslashtirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu muammoni hal qilishda zamonaviy ta'lim muhim o'rin egallaydi, uning maqsadi barcha bosqichlarda talabalarning axborot kompetensiyasini oshirish bo'lishi kerak.

Talabalarni umumiy fizika va astronomiya kurslari bo'yicha metodik ishlanmalar yaratishga jalb qilish, talabalarning o'rganilayotgan fanlarga qiziqishini uyg'otishga yordam beradi. Bu, ayniqsa, pedagogika mutaxassisliklari talabalariga taalluqlidir, chunki bu ularga nafaqat fizika va astronomiyani o'rganishda, balki pedagogik mahoratni egallashda ham jiddiy yordam beradi.

Ma'lumki, talabalarning fizika va astronomiya bo'yicha metodik ishlanmalar yaratishi, bu sohada bilimlarini chuqur tizimlashtirishga, o'rganilayotgan fizik va astronomik hodisalarning mohiyatini chuqur anglashga, bilimdagi bo'shliqlarni yo'q qilishga yordam beradi, chunki bu nafaqat darsliklar va konspektlarni, balki qo'shimcha adabiyotlarni ham o'rganish zaruratini beradi. Talabalar o'zlashtirishida bir qator qiyinchiliklarga duch keladigan muhim mavzularni ajratib olish, ularga zarur bo'ladigan nazariy va amaliy ma'lumotlar tizimi, hamda o'zlashtirishda muammo tug'diradigan vaziyatlarning sabablarini o'rganish, ularni bartaraf etish choralarini izlash o'qituvchining asosiy vazifasidir.

Kasbiy vazifalarni samarali bajarish, kasbiy va shaxsiy rivojlanish uchun talabalar axborot madaniyatiga ega bo'lishi, ma'lumotlarni tahlil qilishi va baholashi kerak. Ta'lim jarayonini jadallashtirishning samarali vositalaridan biri, bu o'quv va ilmiy ma'lumotlarning grafik taqdimoti. Ushbu maqolada ma'lumotlarni taqdim etishning grafik usullaridan biri, ya'ni «intellekt-xarita»lari usuli ko'rib chiqilgan.

Intellekt-xaritalar usuli deganda mavzu bo'yicha ko'p sonli ma'lumot materiallarini ko'rib chiqish va qayta ishlash hamda uni idrok etish va keyinchalik ko'paytirish uchun qulay bo'lgan vizual-grafik shaklda taqdim etish orqali o'rganish tushuniladi [2:196].

Intellekt-xaritasi usuli assotsiativ-vizual fikrlashni rivojlantirishga, o'quv jarayonida ma'lumotni yodlash va o'zlashtirish texnikasiga, asosiy funktsiyalarni amalga oshirish orqali ma'lumotlarni qayta ishlash qobiliyatiga ega bo'lish: idrok etish, tahlil qilish, saqlash, chiqarish va boshqarish.

Shuni ta'kidlash mumkinki, taklif etilayotgan o'qitish usuli o'quv jarayonining samaradorligini bir necha bor oshiradi, qisqa va uzoq muddatli xotirani oshiradi, ijodiy motivatsiyani oshiradi, miyani nutq-mantiqdan yaxlit, intuitiv-obrazli fikrlashga o'tkazadi.

Agar o'quv yili davomida ushbu yondashuv ko'p marta qo'llanilsa, talabalarda «Umumiy fizika» va «Umumiy astronomiya» fanlari bo'yicha o'quv va amaliy muammolarni hal qilishning barqaror mahorati shakllanadi.

Intellekt-xaritasi tuzilishini yaratish tamoyillari va qoidalar nisbatan sodda, ular:

- intellekt-xaritasi «yozilgan» emas, balki «chizilgan» bo'ladi;

- o'rganish ob'ekti markaziy tasvirda taqdim etilgan;
- xarita har doim markaziy tasvir - ob'ekt, g'oya atrofida quriladi;

- diqqat yoki o'rganish ob'ekti bilan bog'liq asosiy mavzular markaziy tasvirdan novdalar shaklida ajralib chiqadi;

- silliq chiziqlar shaklini olgan novdalar ko'rsatiladi va kalit so'zlar yoki tasvirlar bilan izohlanadi;

- novdalar ma'lum ma'lumotlarni olib boruvchi bog'langan tugun tizimini tashkil qiladi [3:46].

Intellekt-xaritalarni yaratish usuli va jarayoni «Umumiy fizika» va «Umumiy astronomiya» fanlarini o'qitishni ijodiy va hayajonli qiladi, chunki intellekt xaritasi standart referatlar, jadvallar yoki konspekt yozishlar ko'rinishida ma'lumotlarni taqdim etishning chiziqli shakliga nisbatan bir qator afzalliklarga ega:

- asosiy g'oyani varaqning o'rtasiga jonli grafik tasvir shaklida joylashtirsa, uni ajratib ko'rsatish osonroq;

- diqqat tasodifiy ma'lumotlarga emas, balki muhim masalalarga qaratilgan;

- har bir g'oyaning nisbiy ahamiyati yaqqol ko'rinib turadi (muhimroq g'oyalar markazga yaqinroq, ahamiyatsizlari esa - atrofda);

- ko'p rangli va ko'p o'lchovli taqdimoti tufayli ma'lumotlar tezroq va samaraliroq yodda qoladi;

- xaritaning tuzilmaviy xususiyati uni yangi ma'lumotlar bilan to'ldirishni osonlashtiradi (qo'shimchalar va boshqalarni o'chirmasdan va hokozolar);

- xarita chegaralarining yo'qligi evristikani rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida intellekt-xaritalari yordamida og'zaki nutqqa tayyorgarlik ko'rish mumkin; bajarilgan ishlar natijalari to'g'risida hisobot; nazoratning turli shakllariga (seminar, kollokvium va boshqalar); referat yozish; turli xil ta'lim tadbirlarini rejalashtirish va boshqalar.

Intellekt-xaritasi usuli quyidagilarga imkon beradi:

- talabalarning shaxsiyatini chuqur o'rganish, ularning bilim va hissiy qiyinchiliklarining sabablarini aniqlash;

- o'quv jarayonida talabalar bilan yuz beradigan kognitiv va shaxsiy o'zgarishlar monitoringini olib borish;

- bilim va hissiy qiyinchiliklarni tuzatish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

- talabalarning kreativligini rivojlantirish;

- intellekt-xaritalarini tuzish bo'yicha guruh bilan ishlash faoliyati jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish;

- axborotni idrok etish, qayta ishlash va almashish bilan bog'liq ko'nikmalarni shakllantirish (konspektlar yozish, ma'ruzalar tayyorlash, tezislar yozish va h.);

- talabalarning barcha tur xotiralarini (qisqa muddatli, uzoq muddatli, semantik, obrazli va h.) takomillashtirish;

- tashkiliy va faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish.

Shunday qilib, o'quv jarayonida intellekt-xaritalar usulidan foydalanish talabalarning bilim faoliyatini shakllantirish, faollashtirish va rivojlantirishga imkon beradi, ularning jismoniy va astronomik hodisalarni grafik tasvirlash qobiliyatini uyg'otishga yordam beradi.

Shu bilan birga, talabaning shaxsiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, dunyoning fizik manzarasini idrok etadi, uning xotirasi, ijodkorligi va o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.

Adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. //Баркамол авлод–Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. -Тошкент: “Шарк”, 1997.
2. Бьюзен Т. и Б. Супермышление. / Т. и Б. Бьюзен; пер. с. англ. Е.А. Самсонов 4-е изд. –Мн.: «Попурри», 2007. –С. 304.
3. Латипов Н. Основы интеллектуального тренинга. Минута на размышления. СПб. –Питер: 2015. –С.336.

REZYUME

Maqolada ma'lumotlarni taqdim etishning grafik usullaridan biri, ya'ni, «intellekt-xarita» usuli haqida so'z yuritilgan, intellekt xarita tuzilmasi tamoyillari va qoidalari, ushbu uslubni ta'lim jarayonida qo'llashning xususiyatlari va afzalliklari taklif qilingan.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрен один из графических методов представления информации, а именно метод «интеллектуальная карта», предложены принципы и правила построения структуры интеллект-карты, особенности и преимущества применения данного метода в учебном процессе.

SUMMARY

The article discusses one of the graphical methods of presenting information, namely the technique of "mind map", proposed the principles and rules for constructing the structure of mind-map, features and advantages of using this method in the educational process.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ҒОЯВИЙ ТАРБИЯ ИШЛАРИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ МОДЕЛЛАРИ

Қ.А.Қадилов - ёшлар билан ишлаш бўйича проректор
Ажсиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институтини

Таянч сўзлар: миллий ғоя ва мафкура, таълим-тарбия, маънавият ва маърифат, ёшлар тарбияси, функция, принцип, педагогик соҳа.

Ключевые слова: национальная идея и идеология, образование и обучение, духовность и просвещение, воспитание молодежи, функция, принцип, педагогический сектор.

Key words: national idea and ideology, education and training, spirituality and enlightenment, youth education, function, principle, pedagogical sector.

Бугун давлатимиз **Янги Ўзбекистон - «Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари» тамойили асосида тараққиётнинг янги 3-ренессанс даврига қадам қўймоқда.** Бундай шароитда мамлакатимизда ёшлар тарбиясини замонавий асосда, яъни бугунги куннинг эҳтиёжларидан келиб чиқиб ташкил қилиш, амалга оширилаётган ишларни танқидий кўз билан баҳолаб, мавжуд муаммоларни бартараф этиш, шунингдек, мазкур соҳага инновацион фикрлаш орқали янги механизмларни жорий қилиб, янги босқичга кўтариш вақти келганлигинини даврнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Айни маънода, ўрганишларимиз ва изланишларимиз самараси ўлароқ, талабаларни миллий ғоя руҳида тарбиялашда маънавий-маърифий ишларни модернизациялаш моделининг асосий таркибий қисмлари хусусида тўхталамиз. Ушбу моделда маънавий-маърифий ишларнинг ташкилий фаолият модели таркибий қисмларнинг (мақсадли, таркибий-йўналтирилганлик, ижтимоий-маданий, функционал-маданий, инфотеймент, коррекция ва диагностик), маънавий-ахлоқий маданиятни шакллантириш жараёнининг ўзига хос хусусиятларини ифода этадиган қиймат-семантик таркибий қисми сифатида тушунилади.

Мақсад: талабаларни миллий ғоянинг мақсад вазибалари, кадрлар ва идеаллари билан таништириш, уларда Ўзлуксиз маънавий тарбия Концепцияси билан белгиланган терминал ва инструментал компетенцияларни шакллантиришдан иборатдир.

Бунда қуйидагилар ташкилий моделнинг вазибалари этиб белгиланди:

1. Шахсий кадрларнинг ривожланиши, умуминсоний кадрлар ва маданий, маънавий-ахлоқий кадрлар тизимини ривожлантириш;
2. Замонавий ёшларнинг ижобий йўналтирилган дунёқарашини ақллантириш, шахснинг ўзини ўзи ривожлантиришига ҳисса қўиши;
3. Шахснинг ахлоқий, интеллектуал ва ижодий салоҳиятини амалга ошириш орқали ғоявий, когнитив-ижодий, ижодий, ижтимоий-маданий, ижтимоий аҳамиятга эга фаолиятга жалб қилиш шароитида шакллантириш.

4. Турли хил ижтимоий роллар билан боғлиқ маънавий-маърифий алоқалар маконини яратиш, ташаббускорликни рағбатлантириш орқали ижодий қобилиятларни ривожлантириш, ижодий ўзини ўзи англаш, шахснинг ички дунёсини ўзгартиришга тайёрликни шакллантириш ва атрофдаги воқеликка таъсир қилиш учун жавобгарлик;

5. Талаба ёшларнинг маънавий-ахлоқий шаклланишини изчил ва ҳар томонлама уйғун таркибий қисмлардан ташкил топган, маданий-ҳордиқ чиқариш ва маънавий-маърифий тадбирларнинг яхлит тизимини яратиш;

6. Ёшларнинг ижтимоий аҳамиятли маънавий-ахлоқий эҳтиёжлари ва манфаатларини қондиришдан иборатдир.

Ташкилий моделни амалга оширишдан кутилаётган натижалар сифатида:

1. Ёшларнинг шаклланган қадрият йўналишларида амалга оширилган маънавий-ахлоқий онг, хатти-ҳаракатлар, табиий дунёга, одамлар дунёсига муносабатларидаги ўзгаришлар;

2. Миллий ғоянинг Янги Ўзбекистонни ривожлантиришдаги ижтимоий ва шахсий мазмунини очиб бериш;

3. Талабаларнинг миллий ва дунё маданиятининг асосий қадриятларини ўзлаштириши, онни ривожлантириш, ҳаётнинг мазмуни ва унинг ўрнини онгли равишда қидириш, ирода, ҳиссиёт ва ҳиссиётларни бошқариш кўникмаларини шакллантириш;

4. Ёшларни санъат, ижтимоий фаоллик, ижодий фаолият билан таништириш, кундалиқ ҳаётда унинг ҳаёлий ҳиссий соҳасини ривожлантириш, эҳтиёжлар, интеллектуал, ҳиссий-иродалар ва мотивацион соҳаларни ривожлантириш орқали атроф-муҳит билан уйғунлик;

5. Ўзлуксиз маънавий тарбияда белгиланган таянч фазилатларни, коммуникатив хусусиятларни ва шахсий, шахслараро психологик қулайликни яратиш орқали маънавий-ахлоқий маданиятнинг асосий категорияларини жадал ривожлантириш;

6. Ахлоқ ва маънавий қадриятларнинг юқори принципларига мувофиқ ҳулқ-атвор мотивларини шакллантириш;

7. Қасбий маънавий фазилатлар ва қобилиятларни шакллантиришга ёрдам берадиган мураккаб ахлоқий